

AUKŠTESNIŪJŲ KLASIŲ MOKINIŲ VERSLUMO UGDYMAS BENDROJO UGDYMO MOKYKLOSE

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokyklų, aukštesnėse klasėse. Straipsnio tikslas – išanalizavus bendrojo ugdymo mokyklų aukštesniųjų klasių mokinių ir jų mokytojų požiūrį į verslumą, pateikti rekomendacijas, skatinančias efektyvų verslumo ugdymą mokykloje. Tyrimui atlikti taikyti mokslinės bei teisinės literatūros ir matematinės-statistinės analizės, sintezės, apibendrinimo bei grafinio vaizdavimo metodai.

Lietuvos ir Europos Sąjungos švietimo dokumentų analizė parodo verslumo ugdymo, kaip nacionalinio prioriteto, svarbą. Nustatyta, kad verslumo ugdymą turime suprasti kaip iniciatyvios, veiklios ir atsakingos asmenybės ugdymą. Nepaisant Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės iniciatyvų skatinant jaunimo verslumo kūrimą, pusė apklausoje dalyvavusių mokinių bijo su verslu susijusios rizikos, neturi pakankamai pradinio kapitalo ir jaučia verslo žinių bei įgūdžių stygių.

Ugdant mokinių verslumą ypatingą vaidmenį atlieka mokytojai. Mūsų tyrimo duomenimis, tik 55 proc. mokytojų (iš kurių 40 proc. ekonomikos ir verslumo mokytojai) turi pakankamai verslumo žinių. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad norint pasiekti Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos verslumo ugdymą reglamentuojančių dokumentų keliamus reikalavimus, būtinas skubus mokytojų švietimas (įvairūs kursai, mokymai, seminarai), kad verslumo tikslų siekimas neliktų tik gražiai skambantys žodžiai.

Edukologinio profilio aukštosiose mokyklose, rengiančiose visų bendrojo ugdymo disciplinų pedagogus, būtina įvesti ekonomikos ir verslumo pagrindus, suteikti jiems galimybę įgyti praktinių įgūdžių.

Siekiant užtikrinti efektyvų verslumo ugdymą mokykloje, būtina skatinti ugdytinių, verslo aplinkos ir ugdytojų glaudų bendradarbiavimą, įsitraukiant į įvairius socialinius verslumo projektus; sudaryti galimybes atostogų metu mokiniams dirbti įvairiose įmonėse ir tokiu būdu pritaikyti įgytas žinias praktikoje; išbandyti savo svajonių veiklą prižiūrint mentoriui; sėkmingais verslininkų pavyzdžiais skatinti ieškoti savo sėkmės formulės.

XI–XII klasių mokinių verslumo ugdymui būtina įvesti privalomą išplėstinį ekonomikos ir verslumo kursą, vietoj laisvai pasirenkamo. Mokyklose būtina įvesti verslumo savaitę, organizuoti ne tik finansinio raštingumo, bet ir verslumo olimpiadas. Dalį ekonomikos ir verslumo pamokų būtina skirti projektinei veiklai ir vykdant projektus mokyti mokinius vertinti ir planuoti riziką.

Esminiai žodžiai: verslumo ugdymas, bendrojo ugdymo mokykla, moksleiviai, pedagogai.

Įvadas

1990 m. kovo 11 d. Lietuva atkūrė valstybingumą. Pereidama iš planinės į rinkos ekonomiką, šalis susidūrė su daugybe sunkumų: būtina veikti neužtikrintumo ir konkurencijos sąlygomis, informacijos gausa, inovacijų įtaka darbo įgūdžiams, savarankiška darbo paieška. Šiandienos mokiniai turės dirbti rytdienos sąlygomis. Norint padėti mokiniams išmokti prisitaikyti prie besikeičiančios technologinės, ekonominės, politinės aplinkos, turime juos mokyti verslumo. Kokybiškas švietimas ir mokymas, sėkminga integracija į darbo rinką, didesnis jaunuolių judumas yra svarbiausi veiksniai, padėsiantys išlaisvinti jaunimo potencialą ir pasiekti strategijos „Europa 2020“ tikslų (*Judus jaunimas*, 2010, p. 1). Verslumą galima ugdytis visą gyvenimą truncančiu mokymusi, tačiau pamatai privalo būti suteikti dar vidurinėje mokykloje.

2004 m. Lietuva tapo Europos Sąjungos (ES) nare, todėl privaloma atsižvelgti ir į ES švietimo tikslus. ES siekiai – sukurti konkurencingą, žiniomis grindžiamą ir visus įtraukiančią ekonomiką. Ateities visuomenė – nuolat tobulėjančių ir besimokančių žmonių visuomenė.

2011 m. atliktas globalaus verslumo stebėjimo tyrimas atskleidė, kad Lietuva yra tarp pirmaujančių pasaulio valstybių, įvertinus pradedančių verslą 18–25 metų amžiaus žmonių, tačiau ekspertai pabrėžė, kad vis dar trūksta orientacijos į verslumą pradinėse ir vidurinėse mokyklose bei universitetuose (*Verslumo stebėjimo tyrimo ataskaita*, 2011, p. 44). Baigiantis vidurinę mokyklą mokinys turėtų žinoti, kokių žinių jam reikės ateityje, kad galėtų pasinaudoti rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis.

Problemos ištirtumo lygis. Įvairias temas, susijusias su verslumu, jau nuo 1996 m. nagrinėja mūsų šalies mokslininkai, tačiau verslumo ugdymo tyrimai ypač aktualūs paskutiniu metu, kai siekiama įgyvendinti Lisabonos strategijos nuostatas sukurti konkurencingą, žiniomis grindžiamą visuomenę.

Šioje problematikoje L. Gegieckienė, A. Graikšienė (2009) nagrinėjo verslumo ugdymo procesą; G. Strazdienė ir A. Garalis (2006, 2007) nagrinėjo studentų verslumo gebėjimus; P. Zakarevičius, A. Župerka ir E. Župerkienė (2010, 2011), J. Vijeikis, V. Lukoševičius (2012) domėjosi studentų verslumo ugdymo turiniu, tyrė verslumo metodų studentams veiksmingumą; V. Beresnevičiūtė (2007), V. Gevorgianienė, A. Galkienė ir V. Grincevičienė (2008), J. Vijeikis (2012) tyrė mokytojų ir mokinių požiūrį į verslumo ugdymą; S. Navasaitienė ir kiti (2008) domėjosi kišenpinigių įtaka pradinukų verslumo kompetencijos plėtotei; I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (2008), A. Župerka (2010), V. Lukoševičius (2011) tyrė Lietuvos pedagogų požiūrį į verslumo ugdymo prielaidas, išskyrė verslumo tobulinimo mokykloje gaires. Tačiau gilesnių

studijų, nagrinėjančių aukštesniųjų klasių mokinių verslumo ugdymo(si) temas, Lietuvoje nėra atlikta.

Tyrimo objektas – mokinių verslumo ugdymas IX–XII klasėse.

Tikslas – išanalizavus aukštesniųjų klasių mokinių ir jų mokytojų požiūrį į verslumo ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose, pateikti rekomendacijas, skatinančias efektyvų verslumo ugdymą mokykloje.

Uždaviniai:

- apžvelgti verslumo ugdymo pozicijas ES ir Lietuvoje;
- atskleisti verslumo ugdymo mokykloje ypatumus;
- atlikti bendrojo ugdymo mokyklų mokinių ir jų mokytojų verslumo požiūrio empirinį tyrimą;
- pateikti rekomendacijas, skatinančias efektyvų verslumo ugdymą mokykloje.

Tyrimo metodika. Nagrinėjant verslumo ugdymo sistemą, atlikta literatūros analizė. Panaudoti sintezės, loginio apibendrinimo, palyginimo, grafinio vaizdavimo metodai. Siekiant atskleisti aukštesniųjų klasių mokinių požiūrį į verslumo ugdymą 2012 m. buvo atliktas kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa. Tyrime dalyvavo 492 mokiniai iš Vilniaus Gabijos gimnazijos, Vilniaus šv. Kristoforo gimnazijos, Vilniaus Salininkų gimnazijos, Vilniaus Mikalojaus Daukšos vidurinės mokyklos, Juodšilių šv. Uršulės Leduchovskos vidurinės mokyklos, Vilniaus licėjaus, Vilniaus Šeškinės vidurinės mokyklos, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos ir 322 įvairių bendrojo ugdymo mokomųjų dalykų mokytojai, dirbantys įvairiuose Lietuvos miestuose. Apklausos būdu surinkti duomenys buvo apdoroti SPSS (10.0) ir *Microsoft Excel* programomis.

Verslumo ugdymo pozicijos Europos Sąjungoje ir Lietuvoje

Visuomenėje ypač reikšminga tampa gyventojų kokybės problema. Būtina suvokti kiekvieno individo ir visos visuomenės tobulėjimo būtinumą. Šiomis rinkos ekonomikos sąlygomis žmogiškasis kapitalas tampa pagrindiniu, nuo jo daugiausia priklauso aukšto lygio ir nuolat besikeičiančių technologijų efektyvumas. Todėl švietimas vis daugiau dėmesio skiria verslumo ugdymui.

Europos Komisijos paskelbtoje naujoje ataskaitoje (*Entrepreneurship Education at School in Europe*, 2012) teigiama, kad daugumoje Europos šalių verslumo ugdymas remiamas vis labiau. Aštuonios šalys (Danija, Estija, Lietuva, Nyderlandai, Švedija, Norvegija, Velsas ir Belgijos Flandrijos regionas) jau pradėjo įgyvendinti konkrečias strategijas, kuriomis remiamas verslumo ugdymas, o 13 kitų šalių (Austrija, Bulgarija,

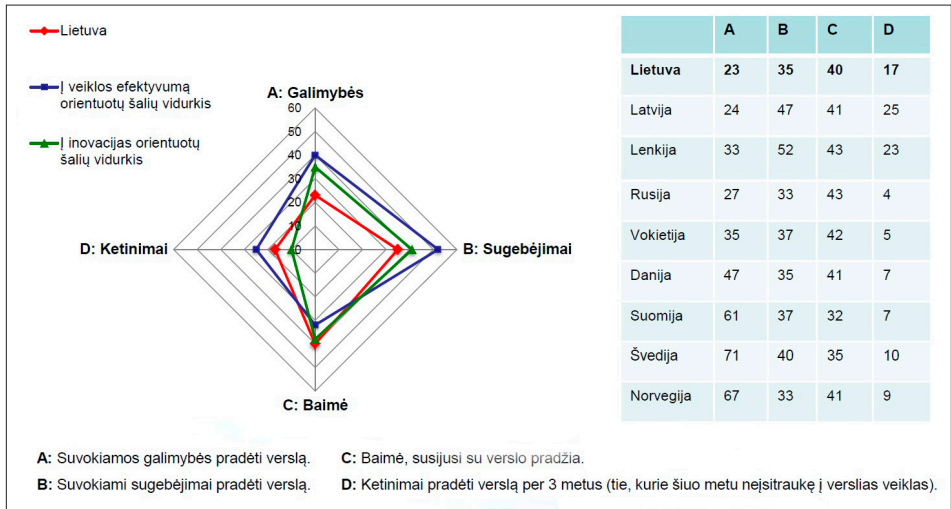
Čekija, Suomija, Graikija, Vengrija, Islandija, Lichtenšteinas, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija ir Turkija) verslumo ugdymą yra įtraukusios į nacionalines mokymosi visą gyvenimą, jaunimo ar ekonomikos augimo strategijas. Pusė Europos šalių vykdo švietimo reformas, į kurias įtrauktas ir verslumo ugdymo stiprinimas.

2011 m. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas pateikdamas priemonės krizei įveikti kaip vieną iš dešimties esminių žingsnių pokyčių link, įvardija verslumą (p. 46). Jis įvardijamas kaip gerovės kūrimas, kaip viena iš pagrindinių Europos ekonomikos augimo ir konkurencingumo išsaugojimo varomųjų jėgų, išvesiančių Europą iš krizės (ten pat, p. 47).

LR Vyriausybės valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatoje (2003, p. 11) ir *Lietuvos „Švietimo visiems“ veiksmų plane 2003–2015 metams* (2003, 6.9 punktas), teigiama: „Būtina siekti, kad ekonominio raštingumo ir verslumo pagrindai būtų suteikti pagrindinės mokyklos mokiniams, pageidaujantiems gimnazistams, kolegijų ir universitetų studentams bei profesinių mokyklų moksleiviams.“ *Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijoje* (2010, p. 4), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. veiklos prioritetuose (2010, p. 1) kaip vienas iš jų išskiriamas verslumo skatinimas – kaip įgūdžio ugdymas ir kaip parama verslui. Verslumas prilyginamas vienam pagrindiniam subalansuoto ekonomikos augimo veiksniai kartu su žiniomis, kapitalu ir darbo jėga (*Lietuvos valstybės vizijos, Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos atnaujinimas*, 2007, p. 25). Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje (2012) siekiama paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai kuriančiam savo, valstybės ir pasaulio ateitį ir visuose švietimo lygmenyse sukurti kūrybiškumui, ieškojimui ir tobulėjimui atviras mokymosi programas.

Kaip įvairiose valstybėse gyventojai (18–64 m.) suvokia verslumą parodo atliktas GEM (*Global Entrepreneurship Monitor*) tyrimas (1 pav.). Lietuvoje, Lenkijoje, Latvijoje didelis procentas gyventojų ketina pradėti verslą per 3 metus, tačiau turėtų įveikti nesėkmės baimę. Ankstyvas verslumo ugdymas turėtų padėti įgyti verslumo žinių ir įgūdžių bei įveikti baimes kurti nuosavą verslą. Lietuvoje nesėkmės baimė yra du kartus didesnė, nei siekis pradėti savo verslą per artimiausius 3 metus.

Nustačius aiškius tikslus ugdymo programose ir jų įgyvendinimo praktikoje gaires, atsiranda tvirtesnis verslumo ugdymo pagrindas. Tai ypač aktualu viduriniame ugdyme, nes verslumo kertiniai akmenys dedami mokykloje, kur mokiniai praleidžia daugiausia laiko.

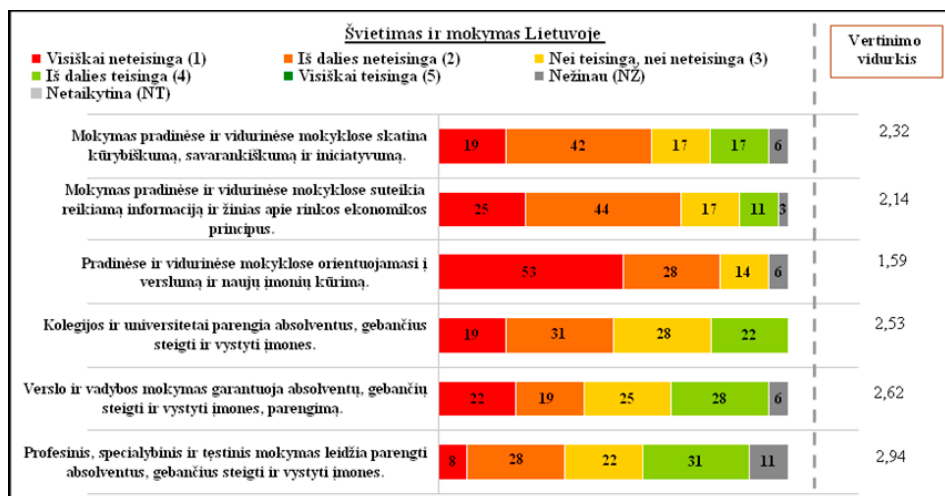
1 pav. Verslumas: požiūris ir suvokimas visuomenėje (GEM, 2011, 6 sk.)

Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje

Moderni visuomenė reikalauja apsišvietusių, kvalifikuotų, darbinei veiklai pasirengusių darbininkų ir specialistų, sugebančių prisitaikyti prie mokslinės techninės pažangos ir aštrėjančios konkurencijos visose ekonominėse veiklose. Į pirmą vietą iškeliamos ne fizinės žmogaus galios, bet protinės, kultūrinės ir dorovinės darbo jėgos savybės. Svarbiausia grandis, sprendžiant gyventojų mokymo ir profesinio rengimo uždavinius, yra nacionalinė švietimo sistema, kurią sudaro visų pakopų mokymo įstaigos. Švietimo sistemos negalima sukonstruoti dirbtinai, vadovaujantis laikiniais politiniais, partiniais ar pragmatiniais interesais. Ji susiformuoja per ilgą istorinį laikotarpį, o jos specifinius bruožus lemia tautos tradicijos, papročiai, kultūra, ūkinės veiklos sąlygos.

Švietimo sistema skiria vis didesnę dėmesį verslumo integravimui į visas švietimo sistemos grandis. Tačiau švietimo ir mokymo vaidmuo, ekspertų nuomone, yra nepakankamas, skatinant naujų verslų kūrimą ir plėtojimą (*Verslumo stebėjimo tyrimo atskaita*, 2011, p. 44). Pasak jų (2 pav.), trūksta orientacijos į verslumą pradinėse ir vidurinėse mokyklose (69 proc. ekspertų vertino neigiamai), kuriose nėra pakankamai skatinamas kūrybiškumas, savarankiškumas ir iniciatyvumas bei nesuteikiama

reikiamų žinių apie rinkos ekonomikos principus. Geriau yra vertinamas kolegijų, universitetų, verslo vadybos mokymų vaidmuo, rengiant absolventus, gebančius steigti ir plėtoti įmones (50 proc. ekspertų vertino neigiamai). O profesinis, specialybinis ir tęstinis mokymas yra įvertintas kaip geriausiai galintis parengti specialistus, gebančius steigti ir plėtoti įmones (tik 36 proc. ekspertų vertino neigiamai).

2 pav. Švietimas ir mokymas Lietuvoje: ekspertų vertinimas (proc.)
(Verslumo stebėjimo tyrimo atskaita, 2011, p. 44)

Šiandien Lietuvoje ekonomikos ir verslumo, kaip savarankiško dalyko, bendrojo ugdymo mokyklose mokoma tik IX ir (arba) X klasėje, verslumui skiriant vos 35 valandas. Vėliau „Ekonomikos ir verslumo“ programa, kaip pasirenkamasis dalykas, dėstomas XI arba XII klasėse, tam skiriant ne mažiau kaip 130 valandų, jei mokykla gali ir mokinys nori šią programą rinktis.

Verslumo ugdymas aukštajame moksle žengia pirmuosius žingsnius. Kaip teigiama *Nacionalinėje jaunimo verslumo skatinimo 2007–2011 m. programoje* (p. 3) Lietuvos švietimo sistema nėra nukreipta į praktinių įgūdžių ir bendrųjų įgūdžių ugdymą, o tai, pabaigus mokslus, yra kliūtis ne tik skatinti savo verslo kūrimą, bet ir aktyviai imtis atsakomybės už savo ateitį. Kaip teigia R. Jasinavičius (2012, p. 2), būtina sukurti darbdavių ugdymo sistemą, kad baigęs universitetą žmogus negalvotų apie samdinio dalį, o sugebėtų savarankiškai organizuoti veiklą. Dabartinės švietimo įstaigos rengia samdomus darbuotojus, o ne potencialius darbdavius.

Šiuolaikinėje visuomenėje vertinami žmonės, žinantys savo vertę, sugebantys įvertinti savo galimybes. Jie sukuria patikimo, tvirto, randančio sprendimus sudėtingiausiose situacijose žmogaus įvaizdį. Verslus žmogus žino, kiek jis yra vertas, todėl geba pelningiausiai save „parduoti“ darbo rinkai arba sukurti sau darbo vietą. Mokiniai turi mokytis objektyviai įvertinti savo galimybes ir nebijoti ieškoti tinkamiausio darbo jų sielai.

Mokinių ir mokytojų požiūris į verslumą

Siekiant atskleisti aukštesniųjų klasių mokinių bei mokytojų požiūrį į verslumo ugdymą, jiems buvo pateikti klausimai, kuriuose buvo prašoma išreikšti nuomonę apie tiriamą problemą. Anketa sudaryta ranginės skalės principu. Atsakydami į pirmąją klausimų grupę respondentai išreiškė nuomonę apie mokinių verslumo ugdymo svarbą šiandienėje rinkoje; atsakydami į antrąją klausimų grupę, respondentai išreiškė nuomonę apie mokinių turimas verslumo žinias; atsakydami į trečiąją klausimų grupę, respondentai išreiškė nuomonę apie jaunimo baimes kuriant verslą; atsakydami į ketvirtąją klausimų grupę, respondentai išreiškė nuomonę apie verslumo ugdymo priemones. Tyrime dalyvavo 492 mokiniai: 61,1 proc. berniukų ir 38,9 proc. mergaičių; 51 proc. IX–X klasių mokiniai ir 49 proc. XI–XII klasių mokiniai.

Tyrime dalyvavo 322 pedagogai: 76 ekonomikos ir verslumo, 50 matematikos, 48 gamtos mokslų, 32 kalbos bei kt., 19 geografijos, 18 etikos / menų, 12 technologijų, 7 istorijos bei 5 kūno kultūros mokytojai.

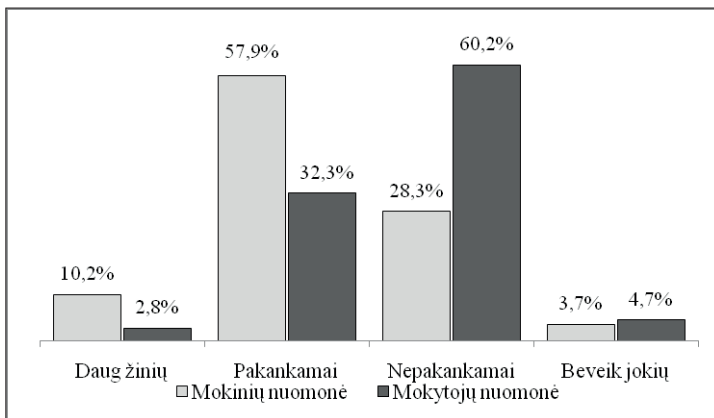
Verslumo ugdymo svarba. Dauguma apklausoje dalyvavusių pedagogų (94,1 proc.) į klausimą apie mokinių verslumo ugdymo svarbą šiandienėje rinkoje nurodė, kad verslumas dabartinėje situacijoje atlieka „labai svarbų“ (37,7 proc.) ar „svarbų“ (56,4 proc.) vaidmenį. Šie rezultatai rodo, kad pedagogai puikiai suvokia mokinių verslumo ugdymo svarbą šiandienėje ekonominėje situacijoje.

I. Zaleskienė ir L. Žadeikaitė (p. 102) 2008 m. atliko analogišką Lietuvos pedagogų apklausą, kurioje nagrinėjo verslumo ugdymo svarbą bei jo integravimą. Pasak autorių, dauguma respondentų, išsakydami savo nuomonę apie verslumo ugdymo svarbą, nurodė, kad verslumas teikia žinias, reikalingas ateityje (67,33 proc.); mokymo procesą daro įdomesnę (61,39 proc.). V. Lukoševičiaus (p. 90) 2011 m. atlikti tyrimai taip pat antrina šiuos tyrimo rezultatus. Tai rodo, kad mokytojai ugdo mokinių verslumą atsižvelgdami į mokinių dabarties ir ateities poreikius.

Mokinių verslumo žinios. Pirmuoju šios grupės klausimu respondentų buvo prašoma išsakyti savo nuomonę apie mokinių turimas verslumo žinias. Net 68,1 proc.

mokinių (3 pav.) bei 35,1 proc. mokytojų mano, kad mokiniai turi daug arba pakankamai verslumo žinių. Šie rezultatai rodo, kad suprasdami verslumo ugdymo svarbą mokytojai vykdo mokinių verslumo ugdymą, tik jo mastai dar nėra pakankami, kad rezultatai būtų absoliučiai teigiami.

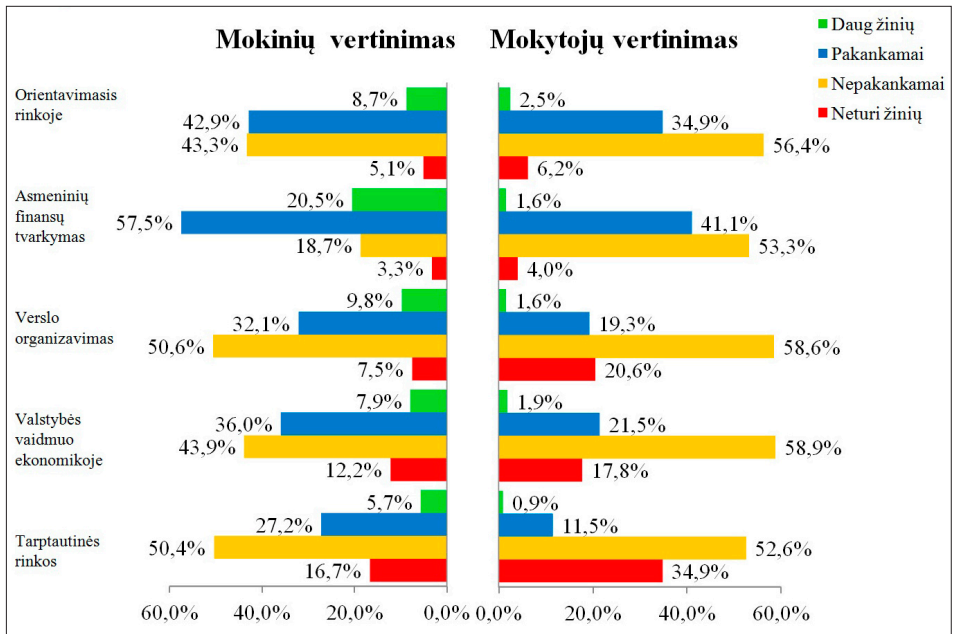
Savo tyrime pedagogų teiravomės, ar jie patys turi pakankamai verslumo žinių. Tyrimo rezultatai parodė, kad pakankamai verslumo žinių turi tik pusė (55 proc.) apklausoje dalyvavusių, iš kurių 40 proc. buvo ekonomikos ir verslumo mokytojai. Šie rezultatai leidžia teigti, kad mokytojai, patys neturėdami pakankamai verslumo žinių, tiesiog negali ugdyti mokinių verslumo.

3 pav. Mokinių verslumo žinios (proc.)

2011 m. patvirtintose Bendrosiose programose nurodomos šios verslumo ugdymo integruojamos veiklos sritys: orientavimosi rinkoje, asmeninių finansų tvarkymo, verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi, valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo dalyvavimo tarptautinėse rinkose. Tyrimu siekėme išsiaiškinti, kuriose veiklos srityse respondentams labiausiai trūksta verslumo žinių (4 pav.).

Daugiausia („daug“ arba „pakankamai“ – 78 proc.) žinių, pasak mokinių, jie turi srityje, išreiškiančioje jų *asmeninių finansų tvarkymą*. Antroje vietoje pagal žinias pateikiama *orientavimosi rinkoje* sritis – 51,6 proc. turi „daug“ arba „pakankamai“ žinių. Prasčiausiai respondentų vertinamos verslumo žinios *tarptautinių rinkų srityje* – 32,9 proc. turi „daug“ arba „pakankamai“ žinių. Vertinant mokytojų atsakymus matyti, kad didesnę jų dalis mano, kad mokiniams visose veiklos srityse trūksta verslumo žinių, o labiausiai – tarptautinės rinkos (87,5 proc.) bei verslo organizavimo veiklos srityje (79,2 proc.).

4 pav. Mokinių ir mokytojų verslumo žinių vertinimas pagrindinėse veiklos srityse (proc.)

J. Vijeikio (2012, p. 45) atliktas tyrimas atskleidė analogišką situaciją. Taigi siekiant ugdyti praktinius mokinių verslumo gebėjimus, būtina daugiau dėmesio skirti verslo organizavimo bei tarptautinių rinkų pažinimo sritims.

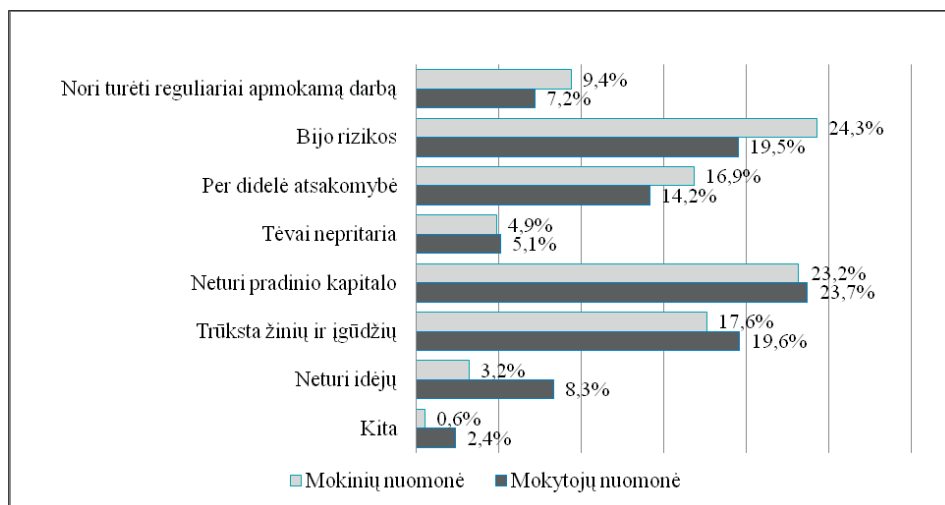
Tyrime mokinių teirautasi, su kokiais sunkumais jie susiduria besimokydami ekonomikos ir verslumo pagrindų. Paašškėjo, kad jiems trūksta praktinių užduočių (37,7 proc.), mokymo medžiaga neįdomi (34,4 proc.), mokytojas neįdomiai pateikia medžiagą (16,7 proc.) bei mokymo medžiaga atitrūkusi nuo realybės (9,4 proc.).

Lietuvos Junior Achievement (LJA) siūlo įvairias programas: „Ekonomika ir verslas“, „Mokomoji mokinių bendrovė“, „Kelias į sėkmę“, „Kaip tapti lyderiu“, „Vadybos ir ekonominio modeliavimo pratybos“ (VEMP) ir kitas. Šios organizacijos svetainėse visi norintys pedagogai gali tarpusavyje dalytis savo užduotimis, siekdami sudominti mokinius, mokymo procesą paversti įdomesniu.

Jaunimo baimės kuriant verslą. Europos Sąjunga bei Lietuvos Respublikos Vyriausybė visomis priemonėmis skatina jaunimą kurti verslą. Tyrimu bandėme išsiaiškinti priežastis, stabdančias nuosavo verslo steigimą. Pagrindinėmis priežastimis mokiniai (5 pav.) įvardija rizikos baimę (24,3 proc.) ir pradinio kapitalo neturėjimą

(23,2 proc.), žinių ir įgūdžių stoką (17,6 proc.). Analogiškas priežastis pateikia ir pedagogai, teigdami, kad mokiniai mokykloje turėtų mokytis apskaičiuoti riziką bei minimizuoti ją.

Remiantis naujausiais tyrimais, juose dalyvavusiam ir norinčiam organizuoti verslą Lietuvos jaunimui labiausiai trūksta valstybės paramos (66 proc.), praktinių įgūdžių pradėti verslą (53,1 proc.) bei praktinių įgūdžių parengti verslo planą (40,9 proc.) (START, 2011; *Jaunimo situacijos Kauno...*, 2011, p. 50). Nuolat kintant šiuolaikiniam pasauliui neužtenka tik turėti žinių tam tikroje srityje, reikia ir gebėti naudotis rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis.

5 pav. Jaunimo baimės, stabdančios verslo kūrimą (proc.)

Verslumo ugdymo priemonės. Siekiant išsiaiškinti efektyviausias verslumo ugdymo priemones, respondentų prašėme išskirti jiems svarbiausias. Mokiniai kaip svarbiausias išskyrė: *verslių mokinių skatinimą* (76,8 proc.), *mokyklos dalyvavimą verslumo projektuose* (74,8 proc.), *susitikimus su verslininkais* (74,6 proc.), *mokytojų verslumo žinių ir įgūdžių tobulinimą* (74,4 proc.), *privalomas verslumo ugdymo pamokas IX–XII klasėse* (70,7 proc.), *inovatyvių verslumo ugdymo metodų panaudojimą ugdymo procese* (69,3 proc.), *įvairius verslumą ugdančius konkursus, renginius* (67,1 proc.), *mokinių mokomosios bendrovės steigimą ir pagalbą jos veikloje* (65,9 proc.).

Mokytojai kaip svarbiausias verslumo ugdymo priemones išskyrė: *inovatyvių verslumo ugdymo metodų panaudojimą ugdymo procese* (89,8 proc.), *mokytojų verslumo žinių ir įgūdžių tobulinimą* (88,2 proc.), *įvairius verslumą ugdančius konkursus, renginius* (86,3 proc.), *susitikimus su verslininkais* (85,7 proc.), *verslių mokinių skatinimą* (85,4 proc.), *mokyklos dalyvavimą verslumo projektuose* (83,9 proc.), *privalomas verslumo ugdymo pamokas IX–XII klasėse* (83,2 proc.). Mokytojams, kaip ir mokiniams, mažiausiai svarbu pasirodė *mokinių mokomosios bendrovės steigimas ir pagalba jos veikloje* (75,2 proc.).

Kaip matyti iš tyrimo rezultatų, mokiniams svarbiausia skatinimas, dalyvavimas projektuose, susitikimai su verslininkais bei mokytojų verslumo žinių tobulinimas. Mokinių skatinami, mokytojai privalo nuolat tobulinti savo verslumo žinias ir įgūdžius, nes pasaulis nuolat keičiasi ir mokiniai nori žinoti naujausią informaciją.

Verslumo ugdymo tobulinimo gairės

Siekiant realaus verslumo ugdymo įgyvendinimo, t. y. ugdyti verslius piliečius, kurie sugebės kurti sau ir kitiems darbo vietas, būtina skirti kuo daugiau dėmesio verslumui ugdyti vidurinėje mokykloje. Kaip nurodo J. Vijeikis (2012, p. 84), pagrindinis verslumo žinių šaltinis, mokinių nuomone, yra *mokykla* (86,2 proc.). Mokinių verslumą skatinanti mokykla, o ypač mokytojai, kurie daro didžiausią įtaką ugdytiniams, privalo nuolat tobulintis, kad atliptų šiuolaikinio švietimo keliamus iššūkius. Kaip nurodo J. Vijeikis, V. Lukoševičius (2012, p. 87), dar mokydamiesi aukštojoje mokykloje būsimi pedagogai privalo susipažinti su verslumo pagrindais bei įgyti praktinių įgūdžių. Be to, visuomenėje formuojant šiuolaikiškas nuostatas ir supratimą, kad verslas ir verslininkai yra visuomenės gerovės augimo pagrindas, bendromis pastangomis bus sukurta verslui palanki aplinka.

Šiandien mokiniams jau nebepakanka IX ar X klasėse išklausti 35 valandų ekonomikos ir verslumo kursą. 2012 m. parengtas socialinio ugdymo pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo programos projektas, pagal kurį X klasės mokiniai laikys baigiamąjį testą bei rengs darbų aplanką. Ekonomikos ir verslumo tematika sudarys 15 proc. viso atsiskaitymo. Siekiant tinkamai parengti mokinius šiam atsiskaitymui, siūlome X klasėje įvesti ekonomikos ir verslumo pagrindų kursą, kuris apimtų ne mažiau 70 valandų, be to, kurso išplėtimas leistų įgyvendinti valstybės skatinamą verslumo ugdymo politiką. Taip pat mokiniams būtinas privalomas išplėstinis ekonomikos ir verslumo kursas, kuris XI ir XII klasėse yra tik pasirenkamas. Mokyklose būtina įvesti verslumo savaitę, organizuoti ne tik finansinio raštingumo,

bet ir verslumo olimpiadas, mokykloms aktyviai įsijungti į šiuo metu *Lietuvos Junior Achievement* (LJA) ir bankų gausiai siūlomus įvairius socialinius projektus.

2012–2013 m. Lietuvos edukologijos universitetas, bendradarbiaudamas su darbdavių konferencija, vykdė verslumo ugdymą skatinančių renginių ciklą, skirtą neformaliojo mokytojų kvalifikacijos tobulinimo programos įgyvendinimo patirties sklaidai ir pristatė inovatyvius verslumo ugdymo metodus, priemones bei metodinę duomenų bazę, kurioje bus galima išbandyti simuliacijas: biudžeto sudarymą, investicijų valdymą, nekilnojamojo turto įvertinimą, įvairius žaidimus, bibliotekoje patalpintą pranešimų medžiagą verslumo tema.

Deja, tai pavieniai renginiai, kurių klausytojų ratas yra ribotas. Patys mokytojai turi norėti įsitraukti į nuolatinį tobulėjimo procesą.

Išvados

1. Europos Sąjungos ir Lietuvos verslumo ugdymo švietimo sistemą reglamentuojančiuose dokumentuose verslumas įvardijamas kaip gerovės kūrėjas, ekonomikos augimo ir konkurencingumo išsaugojimo varomoji jėga.
2. Nepaisant to, kad lietuviai noriai kalba apie ketinimus pradėti savo verslą (17 vieta tarp 54 valstybių), tačiau nesėkmės baimė yra dukart didesnė nei siekis tapti nepriklausomiems (40 vieta tarp 54 valstybių). Tam tikslui būtinas sisteminis visuomenės informavimas, ypač akcentuojant mokinių verslumo švietimą.
3. Atlikus Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų, IX–XII klasių mokinių ir mokytojų požiūrio į verslumą tyrimą, nustatyta:
 - absoliuti dauguma (94,1 proc.) apklausoje dalyvavusių pedagogų puikiai suvokia mokinių verslumo ugdymo svarbą šiandienėje ekonominėje situacijoje, nurodydami, jog mokinių verslumo ugdymas dabartinėje darbo rinkoje yra labai svarbus bei svarbus;
 - mokiniai, palyginti su jų mokytojais, gerokai pervertina savo turimas verslumo žinias. Mokiniai savo verslumo žinias vertina (68,1 proc.) teigiamai, pedagogai mano, kad vos 35,1 proc. jų mokinių turi „daug“ arba „pakankamai“ verslumo žinių;
 - „pakankamai“ verslumo žinių turi tik pusė (55 proc.) apklausoje dalyvavusių mokytojų, iš kurių 40 proc. buvo ekonomikos ir verslumo mokytojai. Šie rezultatai leidžia teigti, kad mokytojams kuo skubiau būtina tobulinti savo dalykinės žinias, siekiant atitikti šiuolaikinius švietimo reikalavimus bei atliepti į valstybės skelbiamus prioritetus;

- daugiausia žinių, pasak mokinių, jie turi srityje, išreiškiančioje jų *asmeninių finansų tvarkymą* – 78 proc. turi „daug“ arba „pakankamai“ žinių. Antroje vietoje pagal žinias pateikiama *orientavimosi rinkoje* sritis – 51,6 proc. turi „daug“ arba „pakankamai“ žinių. Prasčiausiai respondentų vertinamos verslumo žinios *tarptautinių rinkų* srityje – 32,9 proc. turi „daug“ arba „pakankamai“ žinių. Didesnė dalis mokytojų mano, kad visose veiklos srityse mokiniams trūksta žinių, o labiausiai *tarptautinės rinkos* bei *verslo organizavimo* veiklos srityje;
 - nepaisant verslumo skatinimo iniciatyvų, mokiniai *bijo rizikuoti steigdami verslą* (24,3 proc.), *jie neturi pradinio kapitalo* (23,2 proc.) bei *jiems stinga žinių ir įgūdžių* (17,6 proc.);
 - kaip efektyviausias verslumo skatinimo priemonės mokiniai įvardijo: *verslių mokinių skatinimą* (76,9 proc.), *mokyklos dalyvavimą verslumo projekte* (74,8 proc.) ir *susitikimus su verslininkais* (74,6 proc.). Mokytojams svarbiausios verslumo ugdymo priemonės yra: *inovatyvių verslumo ugdymo metodų panaudojimas ugdymo procese* (89,8 proc.), *mokytojų verslumo žinių ir įgūdžių tobulinimas* (88,2 proc.), *įvairūs verslumą ugdantys konkursai, renginiai* (86,3 proc.) ir *susitikimai su verslininkais* (85,7 proc.).
4. Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų aukštesniųjų klasių mokinių verslumo ugdymo tobulinimo gairės:
- visais įmanomais būdais skatinti ir populiarinti verslumą mokyklose: mokykloje sukurti verslumą ugdančią aplinką; įtraukti mokinius į įvairius socialinius verslumo projektus; skatinti dalyvauti PROFAT konkursuose ir vasaros stovyklose, „Swedbank“ paskaitose ir diskusijose bei ZOOM programoje, „Danske Bank“ finansinio raštingumo olimpiadoje, švietėjiškų renginių cikle, žaisti jų siūlomus mokomuosius žaidimus. ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto, LJA organizuojamuose renginiuose;
 - sudaryti galimybes atostogų metu mokiniams dirbti įvairiose įmonėse ir tokiu būdu pritaikyti įgytas žinias praktikoje; paskatinti mokinius skaityti sėkmingo verslo sukūrimo istorijas ir bandyti rasti jų sėkmės formulę;
 - dvigubai padidinti „Ekonomikos ir verslumo“ pamokų skaičių X klasėse, o XI–XII klasėms įvesti privalomąją ekonomikos ir verslumo programą vietoje pasirenkamosios.

Literatūra

1. Beresnevičiūtė, V. (2008). Mokytojų ir mokinių požiūris į kompetencijos ugdymą. *Vilniaus mokykla*. Informacinis leidinys, nr. 12, p. 2–3.
2. Dakaro veiksmų planas „Švietimas visiems“. Lietuvos „Švietimo visiems“ veiksmų planas. *Nacionalinis švietimo forumas* [žiūrėta 2012 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.forumas.smm.lt/dok-sv_gaires.html>._
3. *Entrepreneurship Education at School in Europe. National Strategies, Curricula and Learning Outcomes*. (2012). 92 p. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf>.
4. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl kūrybiškumo ir verslumo. (2011). *Priemonės krizei įveikti (nuomonė savo iniciatyva)*. Europos Sąjungos oficialusis leidinys. Briuselis, p. 45–50 [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:048:0045:0050:LT:PDF>>.
5. *Europos Komisijos pranešimas spaudai. Verslumo ugdymo pozicijos tvirtėja*. (2012). Reference: IP/12/365 Event Date: 13/04/2012 [žiūrėta 2012 m. rugsėjo 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-365_lt.htm>.
6. Europos Sąjungos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „*Judus jaunimas*“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos ekonomikos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis. Briuselis, 2010-09-15. Kom (2010) 477 galutinis. 16 p. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/yom/com_lt.pdf>.
7. Gegieckienė, L.; Graikšienė, A. (2009). *Verslumas*. Vilnius: Ciklonas, 2009. 180 p.
8. Jasinavičius, R. (2012). Darbdavių neugdome, tik darbgavius. *Verslo žinios*, 2012-06-04 [žiūrėta 2012 m. liepos 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://vzinios.lt/article/2012/6/4/jasinavicius-darbdaviu-neugdome-tik-darbuotojus>>.
9. Jaunimo situacijos Kauno mieste tyrimas. Verslo iniciatyva. Jaunimo verslumo ugdymas. (2011). Vėžl „Verslo iniciatyva“ [žiūrėta 2012 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vini.lt/wp-content/uploads/2011/03/Kauno-miesto-jaunimo-situacijos-tyrimas.pdf>>.
10. Jelagaitė, A.; Lukoševičius, V. (2011). Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje: mokytojų požiūris. *Pedagogika*, t. 104, p. 86–95.

11. Jelagaitė, A.; Vijeikis, J. (2012). Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* (Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai). Scientific journal. Vol. 32, nr. 3, p. 40–49.
12. Jelagaitė, A.; Vijeikis, J. (2012). Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas bendrojo ugdymo mokyklų vyresnėse klasėse. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* (Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai). Scientific journal, Vol. 34, nr. 5, p. 80–90.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijos“ (2010). Nr. 163. *Valstybės žinios*, 2010-02-25, nr. 23-1075.
14. Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007–2011 m. programa. Projektas [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <www.lijot.lt/getfile.php?id=2288>.
15. Navasaitienė S.; Stankevičienė D.; Markevičius P. (2008). Ekonominio raštingumo pamokų ir kišenpinigių įtaka mokinių verslumo kompetencijos plėtotei. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, nr. 2 (13) [žiūrėta 2011 m. spalio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/122.pdf>>.
16. Palčiauskienė, R.; Virketytė, R. (2009). Verslumo skatinimas: kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių. *Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos „Studijos besikeičiančioje aplinkoje“ pranešimų medžiaga*. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2012 10 23]. Prieiga per internetą: <http://www.leda.lt/studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje.pdf>.
17. *Socialinio ugdymo pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo programos projektas*. (2012). 24 p. [žiūrėta 2013 m. kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.upc.smm.lt/ugdymas/dokumentai/svarstomi/>>.
18. Strazdienė, G. (2007). Verslumo gebėjimų ugdymas imitacinėje verslo įmonėje (studentų požiūris). *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 4 (15).
19. Strazdienė, G.; Garalis, A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, nr. 38.
20. Vaiginienė, E.; Laužikas, M.; Miliūtė, A. ir kt. *Global Entrepreneurship Monitor (GEM) Globalus verslumo stebėjimo tyrimas*. Vilniaus universiteto tarptautinio verslo mokykla. 2011, 25 sk. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/uploads/documents/SVV/GEM_pristatymas.pdf>.
21. *Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija* (2012, projektas). 7 p. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/strategija/docs/VSS%202013%20metmenys%202012-05-16.pdf>>.

22. Verslo startas. Studentų verslumo ugdymas integruotuose mokslo, studijų ir verslo centruose (slėniuose) *START*. (2011) [žiūrėta 2012 m. sausio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://kfc.fastsite.lt/17621>>.
23. Verslumo stebėjimo tyrimo ataskaita. (2011), p. 44 [žiūrėta 2012 m. spalio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/uploads/documents/SVV/GEM%20ataskaita.pdf>>.
24. Vijeikis, J.; Jelagaitė, A., Lukoševičius, V. (2012). Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development* (Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastuktūros plėtrai). Scientific journal. Vol. 33, nr. 4, p. 80–90.
25. VŠĮ „Lietuvos Junior Achievement (LJA) [interaktyvus], [žiūrėta 2012 m. spalio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lja.lt/naujas/news/naujienos.htm>>.
26. Zakarevičius, P.; Župerka, A. (2011). Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, nr. 60.
27. Zaleskienė, I.; Žadeikaitė, L. (2008). Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas. *Pedagogika*, t. 89.
28. Župerka, A. (2010). Moksleivių verslumo ugdymo tobulinimo kryptys Lietuvoje. *Verslas, vadyba ir studijos*, t. 8.
29. Župerka, A.; Župerkienė, E. (2011). Lietuvoje taikomų studentų verslumo ugdymo metodų veiksmingumo vertinimas. *Tiltai*, nr. 4.

Summary

Angelė Jelagaitė, Lina Kairiūkštienė

ENTREPRENEURSHIP EDUCATION OF SENIOR PUPILS IN COMPREHENSIVE SCHOOLS

Abstract. The article deals with entrepreneurship education in senior classes of comprehensive schools. The purpose of the article is to analyse teachers' and senior pupils' attitude to entrepreneurship and to present recommendations, which would promote effective entrepreneurship education in school. The following methods are used in this paper: analysis of scientific and legal literature, mathematical-statistical analysis, synthesis, generalization, and visualization techniques.

The analysis of Lithuanian and the European Union educational documents reveals entrepreneurship education as a national priority. It was found that entrepreneurship education should be understood as education and development of active and responsi-

ble person. Despite the European Union and the Lithuanian government's initiatives to promote youth entrepreneurship development, half of the respondents are afraid of the risks associated with the business, also do not have enough start-up capital and feel the business knowledge and skills shortages.

Teachers have an essential role in pupils' entrepreneurship education. The results of our research show that only 55 % of teachers (40 % of them are teachers of economics and entrepreneurship) have enough knowledge in entrepreneurship. The results of this research also reveal that urgent teacher training (various courses, seminars, etc.) is necessary on purpose to achieve the requirements described in the documents of the Republic of Lithuania and the European Union that regulate entrepreneurship education.

It is necessary to introduce a course of basics of economics and entrepreneurship (ensuring possibilities to gain practical skills) at higher education institutions that have pedagogical profile and provide teacher training programmes for all school subjects.

In order to ensure effective entrepreneurship education at school it is essential to encourage close cooperation among pupils, environment of entrepreneurship, and teachers through various social entrepreneurship projects; during school vacation to provide possibilities for pupils to be employed in various enterprises and in this way to put theoretical knowledge into practice; to try dream professions under the supervision of mentors; on the examples of successful businessmen to encourage pupils to search for their own formula of success.

For entrepreneurship education of senior pupils it is necessary to introduce extended compulsory course of economics and entrepreneurship instead of the elective one. It is recommended to organise weeks of entrepreneurship at schools, the Olympics not only financial literacy, but entrepreneurship also. Part of economics and entrepreneurship lessons should be organised as project based activities which teach pupils to evaluate and plan risks.

Keywords: entrepreneurship education, comprehensive school, students and teachers.

Įteikta 2013 m. kovo mėn.

Pateikta spaudai 2013 rugpjūčio mėn.

Angelė Jelagaitė – socialinių mokslų (edukologija) doktorantė, Lietuvos edukologijos universiteto Ugdymo mokslų fakulteto Edukologijos katedros asistentė; mokslinių interesų sritis – jaunimo verslumo ugdymas; el. paštas angele.jelagaite@leu.lt

Angelė Jelagaitė – PhD student of Social Sciences (Education), assistant of the Education Department at Faculty Education Studies, Lithuanian University of Educational Sciences; Field of research – entrepreneurship education of young people; e-mail angele.jelagaite@leu.lt

Lina Kairiūkštienė – socialinių mokslų (verslo ir vadybos) magistrė, Lietuvos edukologijos universiteto absolventė, Vilniaus Mikalojaus Daukšos vidurinės mokyklos pradinio ugdymo bei ekonomikos ir verslumo mokytoja; mokslinių interesų sritis – jaunimo verslumo ugdymas; el. paštas lincikask@gmail.com

Lina Kairiūkštienė – Master of Social Sciences (Business and management), graduate of Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Lithuanian University of Educational Sciences, primary education and the economic and entrepreneurial teacher at Vilnius M. Daukša high school; Field of research – entrepreneurship education of young people; e-mail lincikask@gmail.com